

УСУПОВ С,
ЭжФИ, профессор
МОМУНБАЕВ Э.,
ТАТЫГУЛОВ К.

КУРОШТОН КАНДАЙ, КАЙСЫ ТУРДО МЕЛДЕШ ОТКОРУЛОТ. КУРОШТУН ЭРЕЖЕСИ

Кыргыз эли дүйнө тарыхына түздөн-түз таасир тийгизген көчмөн цивилизациянын өкүлү болуп эсептелет. Көчмөн элдердин негизги кесип кылган иши – мал чарбасы, мергенчилик жана албетте, жоокерчилик болгон. “Ат үстүндө бел чечпеген замандар өтүптүр” деген бабалардын байыркы сөзү көчмөн кыргыз эли кандай катаал табигый жана саясий шартта күн кечиргендигин айгинелейт. Эл четинде, жоо бетинде өткөн заман ар бир адамдын чымыр дене тарбиясын, мыкты ден соолугун, шамдагайлыгын жана күч-кубатын, чыдамкайлыгын жана бышыктыгын талап кылат. Андай сапаттарды элдин күнүмдүк турмушуна сиңип калган улуттук оюндар камсыз кылган. Ошондуктан кыргыз элинде жоокерчиликке байланышкан улуттук оюндар абдан жакшы өнүгүп, биздин доорго чейин сакталып келди. Алардын арасына эр сайышты, күрөштү, эңишти, улак тартышты, жамбы атууну жана башкаларды кошсок болот.

Бул аттары аталган улуттук оюндардын ичинен күрөш өнөрү эр жигиттердин дене тарбиясынын ыкмасы катары абдан жакшы өнүккөн. Элдик оозеки чыгармаларда, айрыкча кыргыздын улуттук сыймыгы болгон океандай “Манас” дастанында күрөш тууралуу маалыматтар кеңири айтылат. Айрыкча Көкөтөйдүн ашындагы Кошой менен Жолойдун күрөшү, чыканактай Эр Агыш менен Түктүү таман Түкүбайдын күрөшү улуу баяныбыздын өзгөчө кызыгуу жарата турган бөлүмдөрүнө кирет. Күрөш тууралуу маалымат ошондой эле “Эр Төштүк” баш болгон кенже эпостордун көбүндө, санжыраларда, оозеки чыгармаларда көп баяндалган. Ал эми кыргыз балбандарынын башынан кечирген күрөшү, күч-кубаты, шамдагайлыгы жана ыкмалары тууралуу аңыз кептер өзүнчө сөз кылууга арзыйт. Айталык, илгери Төө Ашуудан көч тыгылып, жол тайгак болуп эч ким аша албай турганда 16 жаштагы жаш балбан жигит жүктүү төөнү көтөрүп алып жөө ашып кеткен соң өз аты өчүп, Төө Балбан аталып калганы айтылат. Мындай балбандар кыргыз тарыхында көп болгон. Алардын ичинен ХХ кылымдын башында жашап өткөн Каба уулу Кожомкул балбандын алп күчүнө тең келе ала турган адам эмгиче дүйнө жүзүндө чыга элек. Кийинки эл оозунда аты калган балбандардын ичинен Сарыгул Чекиров, Маадатбек Чекиров, Муса Жылкычиев, Эркебек Жуманалиев, Керимкул Буйлашев, Асанкул Келдибеков, Карыбай Бараканов, Абдыкалык Акматов, Назарбек Сулайманов, Эсенбек Түркбаев, Жумгалбек Аманбаев жана башкаларды атап өтсөк болот. Булардын баары күрөштүн жолун элет жеринен баштап, талыкпаган машыгуунун, тер төккөн эмгектин эсебинен ийгиликке жетишкен.

Бул китепте улуттук кыргыз күрөшүнүн эрежелери, ал боюнча мелдештерди өткөрүүнүн тартиби, жол-жобосу тууралуу сөз болот. Күрөш менен алектенген жаш балбандарга ийгилик каалап, алардын баары өз элинин туусун бийик көтөргөн эр-азаматтардан болушуна тилектешпиз.

Спорттук наамдардын ыйгарылыш тартиби

“Кыргыз Республикасынын чебери” (спорт чебери) наамына жетиш үчүн: а) республиканын биринчилигинде айрым салмактык категорияда кеминде 10 киши катышып, алардын 50 пайызы биринчи разряддагы балбан болгон учурда биринчи орунду ээлеш керек, же болбосо; б) айрым салмактык категорияда кеминде 10 киши катышкан республиканын биринчилигинде катары менен эки жыл бою биринчи орунду ээлеш керек, же болбосо; в) бир жылдын ичинде биринчи разряддагы ар башка 10 атаандашты жеңип чыгыш керек.

Кыргызстандын биринчилигинде экинчи, үчүнчү орунду ээлегендерге жана республикалык масштабдагы турнирлерде биринчи орунду ээлегендерге “Кыргыз Республикасынын спорт чеберине талапкер” деген наам ыйгарылат.

Спорттук разряддар тескөөчү нормативдерди тапшыруунун негизинде ыйгарылат.

Дарыгер

Катышуучуларды дарыгерлер каттоодон өткөрүшөт жана мелдештерге жол берүү жөнүндө кагазчада дарыгердин мөөрү болушу керек. Дарыгер мелдеш учурунда катышуучулар жайгашкан жерлерде тазалыктын талаптарын сактоону камсыз кылат, ал эми кокустуктар же кырсыктар болгон учурда жардам берет.

Дарыгер катышуучулардын тамак-ашынын сапатына көз салат.

Эскертүү: эгерде мелдештин катышуучусу мелдеш маалында кокустукка учураса, анда андан ары анын мелдешке катышуусу мүмкүн же мүмкүн эместигин башкы калыс дарыгердин пикирин эске алуу менен аныктайт.

Мелдештин шарттары

Мелдеш төмөнкү шарттарда жүргүзүлөт:

а) күрөш айлампада болот.

б) 6 айып упайынан кийин утулгандар мелдештен чыгып калат. Айлампа шартында ар бир балбан башка жааттардагы өз салмак категориясындагы балбандар менен беттешип чыгат. Эгерде мелдешке көп балбан катышкан болсо, анда аларды кошумча топторго бөлүүгө уруксат берилет, андан кийин алардын мыктысын аныкташ үчүн бирдей орунду ээлеген балбандардын ортосунда мелдеш жүргүзүлөт.

Катышуучулардын курагы

Жаш өспүрүмдөр - 12-13, 14-15, 15-17, 18-20 жаштагылар, чоңдор – 20 жана андан улуу жаштагылар.

Катышуучулардын курагы туулган жылы боюнча аныкталат (туулган айы эсепке алынбайт). Айрым учурларда дарыгердин кошумча маалыматы жана өз машыктыруучусунун уруксаты болгондо 18 жашка толгон өспүрүмдөр чоңдор менен катар мелдешке катышуусуна жол берилет.

12-13 жаштагы балбандардын салмагы

1. 26-29 кг чейин.
2. 29-32 кг чейин.
3. 32-35 кг чейин.
4. 35-38 кг чейин.
5. 38-41 кг чейин.
6. 41-44 кг чейин.
7. 44-47 кг чейин.
8. 47-50 кг чейин.
9. 50-53 кг чейин.
10. 53-56 кг чейин.
11. 56-59 кг чейин.
12. 59-62 кг чейин.
13. 62-65 кг чейин.
14. 65-68 кг чейин.
15. 68-71 кг чейин.
16. 71 кг чейин.
17. 71 кг жогору.

14-15 жаштагы балбандардын салмагы

1. 32-35 кг чейин.
2. 35-38 кг чейин.
3. 38-41 кг чейин.
4. 41-44 кг чейин.
5. 44-47 кг чейин.
6. 47-50 кг чейин.
7. 50-53 кг чейин.
8. 53-56 кг чейин.
9. 56-59 кг чейин.
10. 59-62 кг чейин.
11. 62-65 кг чейин.
12. 65-68 кг чейин.
13. 68-71 кг чейин.
14. 71-74 кг чейин.
15. 74-77 кг чейин.
16. 77 кг чейин.
17. 77 кг жогору.

15-17 жаштагы балбандардын салмагы

1. 40-43 кг чейин.
2. 44-47 кг чейин.
3. 48-51 кг чейин.
4. 52-55 кг чейин.
5. 56-59 кг чейин.
6. 60-63 кг чейин.
7. 64 кг чейин.
8. 64 кг жогору.

18-20 жаштагы балбандардын салмагы

1. 45-49 кг чейин.
2. 50-54 кг чейин.
3. 55-59 кг чейин.
4. 60-64 кг чейин.
5. 65-69 кг чейин.
6. 70 кг чейин.
7. 70 кг жогору.

20 жаштан жогору балбандардын салмагы

1. 50-55 кг чейин.
2. 56-60 кг чейин.
3. 66 кг чейин.
4. 74 кг чейин.
5. 82 кг чейин.
6. 96 кг чейин.
7. 96 кг жогору.

Катышуучуларды таразага тартуу

Катышуучуларды таразага тартуу мелдештин бардык күндөрүндө жүргүзүлүп, мелдеш башталаардан бир күн мурун өтөт. Биринчи күнү таразага тартуу бир саатка созулат. Мелдештин башка күндөрүндө ар бир салмактык категориянын жеңүүчүлөрү үчүн таразага тартуу бир жарым саатка чейин созулат. Балбандар таразага кийимсиз жылаңач тартылышат.

Катышуучулардын кийими жана гигиенасы

Катышуучулар үчүн спорттук кийим шымдан, такасы, мыгы жок бут кийимден, белбоодон турат. Белбоо кебез кездемеден жасалып, узундугу каршылаш түгөйүнүн муштуму оңой эле өткөндөй кылып байланат. Бут кийимсиз балбандар мелдешке катыштырылбайт. Килемдеги калыс каалаган катышуучунун белбоосун эрежеге ылайык кайрадан байлоого укуктуу. Балбандын денеси тап-таза болуп, колунун тырмактары алынып,

каршылаштардын белден жогору жагы жыланач болууга тийиш. Мелдештик кийимдин жана гигиенанын талаптарын бузса, балбан мелдешке катыштырылбайт. Атаандаштардын белбоосу узундугу 180 см жана жазылыгы 60 см келген жумшак кездемеден болууга тийиш. Ар бир катышуучунун эки белбоосу (кызыл жана көк) болушу зарыл. Бирок мелдешке балбан белгиленген бир белбоону байланып катышат.

Калыстар тобу

Калыстар тобуна: башкы калыс, анын орун басары, башкы катчы жана анын жардамчылары, катардагы калыстар, убакытты өлчөөчү калыстар, жарчы калыстар жана дарыгер кирет.

Кармашунун калыстыгына төрт калыс – башкы калыс, жарчы калыс, килемдеги калыс жана капталдагы калыстар катышат. Кармашууга калыстык кылуу техникалык катчынын жана убакытты өлчөөчү калыстын катышуусу менен өтөт.

Килемдеги калыс

1. Килемдеги калыс кармашуунун жүрүшүнө жетекчилик кылат жана мелдештин эрежеге ылайык өтүшүнө көз салат.

2. Килемдеги калыс төмөнкүдөй учурларда кармашууну токтотот:

а) атаандаштардын бири жеңилгенде;

б) тыюу салынган ыкма колдонулганда;

в) атаандаштарды килемдин ортосуна кайтаруу талап кылынган учурда;

г) атаандаштардын бирөө кокустукка учураганда;

д) кармашуунун жүрүшүндө спорттук кийим бузулганда;

е) атаандашты мелдештен эскертүүсүз чыгарып салууга калыстар тобунун чечими болгондо.

3. Кармашуунун убагында килемдеги калыс атаандаштарга тыкандык менен көз салып турууга, алардын кыймыл-аракетине баа берип, күрөштү кимиси чындап жүргүзүп, кимиси аракеттенүүдөн баш тартып жаткандыгын же болбосо кыймыл-аракеттүү күрөштү көрсөтүмүш болуп көз буюмолоп жатканын аныктоого тийиш. Килемдеги калыс атаандаштар чыныгы жана аракеттүү күрөш жүргүзүшү үчүн эрежелердин чегинде болгон бардык укуктарды колдонушу керек. Килемдеги калыс балбандарга эскертүү берүү менен таасир көрсөтүп, күрөштү жандандырууга милдеттүү.

4. Эгерде кармашуунун жүрүшүндө эреже бузулса килемдеги калыс кармашууну токтотпостон жана капталдагы калыс менен өзүнүн чечимин макулдашып атаандаштарга эскертүү бериши абзел.

5. Эгер атаандаш кармашуунун натыйжасына таасир этпеген, бирок тыюу салынган ыкмаларды колдонуп жаткан болсо, килемдеги калыс кармашууну токтотпостон эле туура эмес аракеттин дароо токтотулушун талап кылышы зарыл.

6. Килемдеги калыс атаандаштар күрөшүп жаткан убакта капталдагы калыстын берген белгилерине кунт коюу менен көз салып, эрежеге ылайыктуу аны эске салып турууга милдеттүү.

Капталдагы калыс

1. Капталдагы калыс кармашуунун натыйжасын аныктайт, килемдеги калыска жардам берип, эрежелердин бузулушуна жана кармашууну токтотууга себеп болгон дагы башка учурларга анын көңүлүн бурат.

2. Капталдагы калыстын карамагында төрт тегерек калканча болууга тийиш. Калканчалардын эки жагы эки түскө бөлүнөт: кызыл, көк, 1, 2 деген сандары жана эскерүү калканчасы бар – ал калканча да эки жагы эки түстө болот. Анын бетинде «Э» деген ак тамга жазылган болот («Эскертүү»).

3. Атаандаштардын биринин далысы жерге тийген же кармашууну токтотууну талап кылган дагы башка учурларда капталдагы калыс калканчаны даана көтөрүп, ошонун өзү менен килемдеги калыстын көңүлүн бурат.

Убакытты өлчөөчү калыс

1. Атаандаштар менен калыстар билип турушу үчүн убакытты өлчөөчү калыс ар бир мөөнөттүн аякташы жөнүндө: бир мөөнөт, эки мөөнөт, үч мөөнөт ж. б. у. с. деп катуу угуза жарыялап турат. Убакыт бүткөндөн кийин коңгуроо кагуу менен кармашуунун аяктагандыгын жөнүндө билдирет.

2. Убакытты өлчөөчү калыс коңгуроону кагуу менен белги бергенден кийин килемдеги калыс дароо ышкырыгы менен күрөштү токтотууга тийиш.

Кармашуунун убактысы

Кармашуунун убактысы чоңдор үчүн 4 (төрт) мөөнөт, 16-18 жаштагы өспүрүмдөр үчүн 3 (үч) мөөнөт. Командалык мелдештерде ар түрдүү даражадагы жана жаш курактагы атаандаштар беттешкенде кармашуунун убактысы жогорку даражага же жаш курагы үчүн белгиленген убакытка ылайык келүүгө тийиш.

Эгерде катышуучулардын бири майып болуудан улам күрөштү улантууга мүмкүнчүлүгү болбой калса, анда кармашуу токтотулат. Атаандаш 3 (үч) мөөнөт өткөндөн кийин да токтотулган кармашууну уланта албаса ал «жеңилди» деп жарыяланат. Эгер кармашуунун убагында бир эле атаандаштын себебинен кармашуу бир нече жолу токтотулса, токтотулган убакыт жалпысынан 3 (үч) мөөнөттөн ашпашы керек.

Кармашуунун жүрүшүндө атаандаштын кийими бузулса же куру чечилип кетсе, анда кармашуу 3 (үч) мөөнөттөн ашпаган убакытта токтотулат. Атаандаш 3 мөөнөттүн ичинде өзүнүн кийимин жөнгө келтирүүгө үлгүрбөсө, анда ал жеңилди деп эсептелет.

Кармашуу килемдеги калыстын ышкырыгы боюнча башталат, улантылат же дароо токтотулат жана кайрадан башталат. Килемдеги калыстын ышкырыгынан кийин жасалган ыкма эсепке алынбайт.

Кармашууда таза убакыт гана эсепке алынат, балбандар килемдеги калыс уруксат бермейинче килемден чыгып кетүүкө акысы жок.

Кармашуулардын саны

16-18 жаштагы өспүрүмдөр бир күндүн ичинде эң көп дегенде үч кармашууга катышууга уруксат берилет.

20 жана андан жашы улуу балбандар бир күн ичинде эң көп дегенде төрт кармашууга катыша алат.

Ар бир келерки кармашуунун алдында жашы жетилген балбандар кеминде 15 мүнөт, өспүрүмдөр кеминде 20 мүнөт эс алышы зарыл.

Кармашуунун башталышы жана аякташы

1. Кармашуу башталаарда атаандаштар бел боолоруна ылайык кызыл жана көгүш түстөгү килемдин карама-каршы бурчтарында турушат. Жарчы калыс ар бир атаандаштын ата-тегин, салмагын, спорттук даражасын, кайсы спорттук уюмга таандык экендигин жарыялайт. Атаандаштар килемдин ортосуна барып, кол кармашышат. Ошондон кийин алар коюн-колтук алышып, бири биринин белбоосунан алып, килемдеги калыстын ышкырыгынан кийин кармашуу башталат.

2. Убакытты өлчөөчү калыс коңгуроону уруу менен белги бергенден кийин же үн чыгарып убакытты билдиргенде кармашуу аякталат. Ортодогу калыстын ышкырыгы кармашуунун аяктагандыгынын белгиси эмес.

3. Убагында килемге чыкпай калган катышуучу утулган болуп эсептелет жана мелдешке катышуу укугунан ажырайт, анын ээлеген орду эсептелбейт. Балбанды атайын килемге чакырып жарыя кылгандан кийин үч мөөнөт убакытта күтүшөт. Мындай убакыт биринчи айлампада гана берилет. Экинчи айлампадан баштап атаандашты үч жолу жарыя кылып чакырышат, жарыялардын аралыгы 30 ирмемден. Үчүнчү жарыядан кийин балбан килемге чыкпаса ал мелдешке катышуу укугунан ажыратылат жана ээлеген орду белгиленбейт.

Кармашуунун натыйжасы

Бир атаандаштын жеңиши жана экинчи атаандаштын жеңилиши, ошондой эле тең чыгуу кармаштын жыйынтыгы болуп саналат. Айрым учурларда атаандаштардын экөө тең жеңилди деп эсептелет.

Балбан кармашууну төмөнкүдөй натыйжа менен утуп алышы мүмкүн:

а) таза жеңиш менен;

б) упай боюнча жеңиш менен;

в) кармашуунун убагында калыстар тобу тарабынан үч жолу эскертуу берилгенден кийин атаандашын мелдештен чыгаруунун натыйжасында (аракетсиздик, эрежелерди бузуу ж. б. үчүн);

г) атаандаш килемге чыкпаганда, майып болуунун натыйжасында кармашууну улантуудан баш тартканда ж. б.

Таза жеңиш

1. Таза жеңиш атаандаштардын бирине төмөнкүдөй учурларда берилет: а) атаандаштардын бири далысы менен килемге тийгенде (далысы тийбесе да чалкасынан жыгылганда); б) эрежени бузгандыгы үчүн атаандашы мелдештен чыгарылганда; в) атаандашы майып болуунун натыйжасында кармашууну улантуудан баш тартканда; г) дарыгер тарабынан жардам көрсөтүү, кийимдеги кемчиликти жоюу үчүн бөлүнүп берилген үч мөөнөт убакыт атаандашы тарабынан туура сакталбаганда.

2. Эгерде атаандаштардын экөө тең бир эле учурда аркасы менен килемге тийсе же ит жыгылыш болсо эки балбанга тең эки упайдан берилет жана балбандар тургузулуп, күрөш андан ары улантылат.

3. Эгерде атаандаштын далысы килемге тийген учурда денесинин ылдыйкы бөлүгү жана буттары килемден тышкары болсо, анда жеңилди деп эсептелет. Таза жеңишке ээ болгон атаандашка 0 упай, жеңилген атаандашка 4 утулуш упайы берилет.

4. Кармашууга атаандашы келбесе, күрөшкө чыккан балбан аны 3 жолу чакырылгыча күтөт, ал убакыт өтүп кетсе, анда күрөшкө чыккан балбанга таза жеңиш ыйгарылат. Кармашуунун убактысы мындай учурда 0 мөөнөт 0 ирмем менен эсептелет.

5. Таза жеңиш эки калыс тарабынан кабыл алынган учурда гана эсепке алынат.

Эскертүү: атаандашы беттешүүгө келбегендиги үчүн ыйгарылган жеңиш спорттук даража ыйгарууда эсепке алынбайт.

Упай боюнча жеңиш жана жеңилиш, тең чыгыш

Кармашуу үчүн белгиленген убакыттын ичинде таза жеңиш аныкталбаган учурда кармашуунун натыйжасы төмөнкүчө жарыяланат:

а) упай боюнча жеңиш – эгерде атаандаштардын бири кармашуунун жүрүшүндө упайы көбүрөөк болсо, жеңүүчү 1, ал эми жеңилгени 3 утулуш упайына ээ болот.

б) Эгерде атаандаштардын экөө тең кармашуу аяктагандан кийин утуш упайына ээ болбосо, же бирдей сандагы упай алышкан болсо тең чыккан болуп жарыяланышат да, алар экиден айып упайын алышат.

Ыкмаларды упай менен баалоо

Кармашуу үчүн белгиленген убакыттын ичинде атаандаштардын биринин таза жеңиши аныкталбаган болсо, калыстар жеңүүнү күрөштө ыкмаларды, кашы ыкмаларды колдонгондугу жана аракеттүүлүгү үчүн күрөштө балбандар топтогон упайдын көптүгү боюнча аныктайт. Утуш упайы атаандаштарга төмөнкүлөр үчүн берилет:

1. Бир упай – ыкмага каршы ыкмасы менен атаандашын көмкөрөсүнөн жыккандыгы же төрт аяктатканы үчүн;

2. Эки упай – атаандашын капталына жыккандыгы үчүн, бирок жыккан атаандаш бир колу курдан алган бойдон кое бербей, өзү да капталы же ичи менен килемге тийип турган болсо.

Биргиткан учурда атаандашынын башы же денесинин белден жогору жагы килемден тышкары болуп калса, кыймыл-аракет килемдин ичинде башталса, ыкма жасаган балбанга упай берилет, балбандар тургузулуп, күрөш андан ары улантылат.

Күрөштүн уруксат берилген ыкмалары

1. Бутту кагуу.
2. Торой чалуу.
3. Колдон кармоо.
4. Моюндан алуу.
5. Белбоону алдыдан-капталдан, алдыдан-ийинден, алдыдан-үстүртөн кармоо.
6. Жамбашка салып ыргытуу, капталына салып ыргытуу.
7. Чалкалап, өзүнөн ашыра ыргытуу.

Балбан бир колду белбоодон кое бергенде бир колу дайыма курда болушу керек.

Тыюу салынган ыкмалар

1. Атаандашын башы менен түшкүдөй кылып ыргытуу.
2. Муунду тескери кайруу менен ыкмаларды өткөрүү.
3. Моюндан муунта кармоо.
4. Белден төмөн кармоо.
5. Атаандашынын башына башы же чыканагы менен таянуу.
6. Атаандашынын тизесинен жогору бут менен кагуу.
7. Атаандашынын буттарын кармоо.
8. Атаандашынын манжаларын кармоо.
9. Атаандашын башынан эки колдоп кармап ыргытуу (бир колу менен кармап ыргытууга уруксат берилет).
10. Белбоодон албай туруп ыргытуу.

Оозеки эскертүүлөр, эскертүүлөр жана одоно мамиле кылгандыгы үчүн мелдештен чыгарып салуу

1. Калыстарга же атаандашына карата туура эмес мамиле кылгандыгы үчүн, ошондо йэле күрөштүн жүрүшүндө кийимин ирээттеп алып жүрбөгөндүгү үчүн күнөөлүүбалбанга оозеки эскертүү берилет.

2. Күрөштүн эрежесин бузгандыгы үчүн, ошондо йэле күрөштү аракетсиз жүргүзгөндүгү үчүн атаандаштардын экөөнө тең эскертүү берилиши мүмкүн, бирок кармашуу башталгандан бир мүнөт өтмөйүнчө андай эскертүү берүүгө болбойт.

3. Эгерде атаандаштардын бири же экөө тең биринчи эскертүүдөн кийин кайрадан эрежелерди бузса же күрөштү аракетсиз жүргүзсө – экинчи жолу эскертүү берилет.

4. Бир эле кармашуунун жүрүшүндө күрөштүн эрежесин бузгандыгы үчүн үчүнчү жолу эскертүү берилгенде кармашуу токтотулат жана атаандаштардын бирөөнө (же экөөнө тең) «жеңилди» деген чечим чыгарылат.

5. Эскертүү жарыялаш үчүн эки калыстын макулдугу зарыл. Кармашууну аракетсиз жүргүзгөндүгү үчүн балбандардын бирөөнү же экөөнү тең мелдештен чыгарууда үч калыстын бир добуштан чыккан чечими жана башкы калыстын макулдугу керек.

6. Эрежени одоно бузганда же өз атаандашына, калыстарга карата одоно мамиле кылганда балбан башкы калыстын чечими менен учурдагы кармашуудан, болбосо бүткүл мелдештен эскертүүсүз эле чыгарылып салышы мүмкүн.

Мелдештин жеңүүчүлөрүн жана катышуучулар ээлеген орундарды аныктоо

Салмактык категорияларда жекече орундар төмөндөгүдөй аныкталат:

1. Бардык кармашуулардын жыйынтыгында утулуш упайларын эң аз алган балбан өз салмак категориясында жеңип чыкты деп эсептелет.

2. Андан кийинки орундар айып упайларынын улам өсүүчү саны боюнча аныкталат.

3. Эки балбандын утулуш упайлары тең болгон учурларда алардын ортосундагы кармашууну уткан балбан жогорку орунду ээлейт. Эгер үч балбандын айып упайлары тең болсо, алар бирин бири уапй боюнча өз ара жеңген болсо, анда мыкты орунду бүт мелдеш бою таза жеңиштерге ээ болгон балбан алат. Бул көрсөткүч да тең болгон учурларда – жогорку орунду бул жеңиштерге баарынан аз убакыт сарп кылган балбан алат.

4. Командалык мелдеште эки же андан көп команданын упайларынын саны тең болгон учурларда орундар жогорудагы эреже боюнча аныкталат.

5. Эгерде катышуучу ооруп мелдештен чыгып калса, анда өткөрүлгөн кармашуунун санына карабастан, анын ээлеген орду белгиленет.

6. Таразага тартылууга келбеген, мелдештин кийинки күндөрүндө өзүнүн салмак категориясынан ашып кеткен жана калыстар тобунун чечими боюнча мелдештен чыгарылып салынган катышуучуга орун белгиленбейт.

7. Мелдештин 6 (8) айып упайы менен аяктаган катышуучуларга салмак категориясындагы катар орундар катышуучунун кайсы айлампада чыгып калышына жараша аныкталат (бир айлампада чыгып калган атаандаштар мелдешти бир убакта аякташты деп эсептелет).

Бир айлампада чыгып калгандар үчүн орундар ушул бөлүмдүн 1-пунктуна ылайык аныкталат.

8. Эгерде кандайдыр бир салмак категориясында бир гана катышуучу болсо, анда ошол салмак боюнча биринчилик ойнотулбайт, бирок бул катышуучуну мелдешке чыгарган команда ошол салмак категориясы боюнча биринчи орунду алат.

9. Өздүк-командалык мелдештерде орундарды аныктоо команданын ар бир катышуучусунун жекече натыйжаларын жыйынтыктоо жолу менен жүргүзүлөт. Бул учурда өздүк натыйжалар ар бир салмактык категория боюнча төмөнкүдөй аныкталат: биринчи орун үчүн бир упай, экинчи орун үчүн эки упай, үчүнчү орун үчүн үч упай ж. б.

10. Командалык мелдеште таза жеңишке ээ болгон балбан командага үч упай, ал эми анын каршылаш өнөгү 0 упай алып келет. Упай боюнча жеңишке ээ болгон балбан өз командасына 2 упай, ал эми жеңилген атаандашы 0 упай алып келет. Эки атаандаштын теңтаза жеңилиши менен аяктаган таймашууларда командалар 0 упайдан алышат.

Кандайдыр салмак категориясы боюнча катышуучуну мелдешке чыгарбаган команда 0 упай алат, ал эми каршылаш команда 4 упай алат (00 мөөнөт, 00 ирмем убактысы менен).

Беттешүүнүн жүрүшүндө баарынан көп упайга ээ болгон команда 0 упай алат, ал эми каршылаш команда 4 айып упайын алат (00 мөөнөт, 00 ирмем убактысы менен).

Беттешүүнүн жүрүшүндө баарынан көп упайга ээ болгон команда жеңүүчү болуп жарыяланат. Өз ара беттешүүнүн жүрүшүндө упайлардын экиден ашпаган айырмасы менен жеңген команда бир айып упайын, утулган команда 3 айып упайын алат.

Беттешүүнүн жыйынтыгында упай жагынан 9 жана андан көп айырма менен жеңген команда 0 айып упайын, ал эми беттешүүнү уттурган команда 4 айып упайын алат.

11. Командалык мелдештерде орундар мелдештердин бардык жүрүшүндө алынган эң аз упайлар боюнча аныкталат. Биринчи, экинчи, үчүнчү ж. б. у. с. орундардын саны тең болгондо таза жеңиштерге баарынан көп жетишкен команда алдыда деп эсептелет. Бул көрсөткүч да тең болгон учурларда жогорку орунду бул жеңиштерге баарынан аз убакыт сарптаган команда алат. Бул эки команданын беттешүүсүндө бир таза жеңиш болбогондо жеңип чыккан кармашууларда утуш упайын көп алган жана ыкмаларды көп өткөргөн команда жеңүүчү деп табылат.

Мелдеш өткөрүлүүчү жайларды жасалгалоо

Күрөш боюнча мелдеш күрөшө турган аянты 7 метр келген күрөш үчүн атайын килемде (№ 1-сүрөт), же таарынды төгүлгөн чуңкурларда жана көк чөпкө төшөлгөн килемдин үстүндө жүргүзүлөт.

Килем жумшак нерсе менен толтурулуп, тегиз болууга тийиш. Чуңкурга кеминде 20 см калыңдыкта таарынды төгүлүшү керек. Таарындынын үстү таардан же момсуй кездемеден жасалган атайын жапкыч менен капталышы зарыл.

Көк чөптүү аянтчанын чөбү калың болушу керек.

Килемдин күрөшө турган аянтчасынын чеги жазылыгы 100 см келген кызыл сызык менен даана белгилениши зарыл. Чуңкурдагы жана көк чөптөгү күрөшө турган аянтча да 100 см жазылыктагы сызык менен белгиленет. Сызыктын өзү күрөшө турган аянтчага кирбейт, бирок кызыл сызыктын ролун аткарат. Аянтчанын борборунун диаметри кеминде бир метр келген тегерек сызык менен белгиленет.

Айлампа шарты боюнча мелдештерди жүргүзгөн кезде түгөйлөрдү түзүү

Катышуучулар жуп санда болгондо түгөйлөр чүчүкулак кармаганда алынган катар белгилер боюнча төмөнкүдөй түзүлөт:

1-2	1-3	1-4	1-5	1-6
6-3	2-4	3-5	4-6	5-2
5-4	6-5	2-6	3-2	4-3

Катышуучулар так санда болгондо нөлдүк (0) катар белги кошулат да, түгөйлөр катышуучулардын саны жуп болгонундай эле эреже боюнча түзүлөт, мында нөлгө каршы болуп калган катышуучу бош болот.

1-2	1-3	1-0
0-3	2-0	3-2

Катышуучулардын саны башкача болгондо түгөйлөр ушундай эле шарт менен түзүлөт.

Утулгандарды чыгарып салуу шарты боюнча мелдеш өткөрүүдө түгөйлөрдү түзүү

1. Утулгандар чыгып кетүүчү мелдештерде бардык балбандар салмак категориялары боюнча топтордо күрөшүшөт.

2. Биринчи айлампанын түгөйлөрү төмөнкүдөй тартипте түзүлөт: кичине катар белги эң жакын чоң катар белги менен беттешет. Мисалы: 1-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10 ж. б. Катышуучулар так санда болгондо акыркы катар белги биринчи айлампада бош калат.

3. Экинчи айлампада катар белги 1 али күрөшө элек эң жакын катар белги менен беттешет. Мисалы, 1-3, 2-4, 5-7, 6-8, 9-11 ж. б. у. с.

Катышуучулар так санда болгондо экинчи айлампада эң акыркынын алдындагы катар белги бош калат ж. б. у. с.

4. Бардык учурларда түгөйлөрдү бир айлампада эки бош катар белги калбагыдай кылып жана бир эле катышуучу эки жолу бош калбагыдай кылып түзүш керек.

Кезектеги айлампага төмөндөгү балбандар киргизилбейт:

- а) 6 же 8 утулуш упайларын алгандар;
- б) дарыгердин корутундусуна ылайык мелдештен чыгарылып калгандар;
- в) кезектеги таразага тартууга келбегендер же өз салмак категориясынан салмагы ашып калгандар;
- г) озүнүн бардык беттешүүлөрүн аяктагандар;
- д) мелдештен чыгарылгандар.

Адабияттар:

1. Кыргыздын улуттук спортунун түрлөрү (мелдештин эрежелери жана бирдиктүү классификация). Түзгөн Марат Саралаев (1993-1997-жылдарда колдонуу үчүн). -Ош, 1993.

2. Өспүрүмдөр оюндары. Түзгөн Саты Токторбаев (Кыргыз совет энциклопедиясынын Башкы редакциясы).